

Kárpáthy Gyula

A duende jegyében...

(Jónás Juditról)

JÓNÁS JUDIT

CIGÁNY ROMÁNCOK-ELŐADÓESTJE

„Nem véletlen, hogy a földdel oly elválaszthatatlanul összenőtt spanyol művészet csalánokkal és éles szögletű kövekkel volt tele.”

(F. G. Lorca)

Mit is rejt ez a szó, ez a fogalom: „duende”? Lorca mosolyogva utal a szótári jelentésre: pajkos kobold, csintalan manó. Ámde a költő nagy jelentőségű esszéelőadásában *olyan mélyrétegeit* tárja fel ennek a fogalomnak, amely így nyitja, kulcsszava egy legsajátosabb, szenvedélyes ön-

felmutatásnak. Igen, a *szubjektum* a döntő elem ebben a leglorcaibb-lorcai értelmezésben. S a költő, felfogásának igazolására, idézetek sorával nyitja egyre szélesebbre a duendére való rálátásunk fénykörét.

A hétköznapokból indul ki, hogy spanyol tájon milyen gyakran hallani ezt a mondatot: „Ebben sok a duende...” Személyek szerint is sorolja: az *őserejű cigány táncosnő, La Maléna*, egy napon, amikor Brailovszkitől egy Bach-részletet hallott, így kiáltott fel: „Olé! Ebben aztán van duende!” Ám unatkozott Gluck, Brahms és Milhaud hallatán. A *Devla* alkotója, *Labrijano*, a csodálatos énekes mondta egy alkalommal: „Azokon a napokon, amikor duendével énekelek, nincs, aki bírjon velem!” Egy öreg cigány gitárművésztől hallottam: „A duende nem a torokban van: a duende belülről jön, föl a talpból...” Manuel Torres – minden ismerősöm közt az ő vérében volt a legtöbb kultúra – egyszer, amikor maga Falla játszotta a Generalitei Nocturnót, ilyen nagyszerű szavakkal illette: „Mindenben, amiben *fekete hangok* vannak, az duende.” Nincs ennél nagyobb igazság!

„*Fekete hangok*” – mondta a spanyol nép fia, és Goethe azonos gondolatot fejezett ki, amikor Paganiniról szólva így határozta meg: „Titokzatos erő, amit mindenki érez, de egyetlen filozófus sem tud megmagyarázni.”

„Dél-Spanyolország nagy művészei, cigányok, flamencók, akár énekelnek, akár táncolnak, akár hangszeren játszanak, tudják, hogy hevület nem lehetséges duende nélkül.”

Lorca a duende érzékeltetésére – képzettársításaira – az Ó- és az Új-Testamentumtól kezdve végigtallózik az európai és arab-mór irodalom, művészet személyein, a művek példázatain... Végigolvasva a húsz-egynéhány oldalas gazdag anyagot, világossá válik, hogy a duendéről szóló esszéelőadások a költő nagy lélegzetű önvallomásai, *ars poeticájának leglényege!*

Kulcsot is ad ez ahhoz, hogy valóban mélyen megértsük műveit; drámáit, a *Bernarda házától* a *Vérnászig*, egész költészetével egyetemben, s enélkül igazán nem lehet a maga teljességében fölmérni csodálatos szépségű verskötetét, a *Cigány románcokat*.

Aminthogy mély meggyőződés: a duende nélkül nem lehet igazán megérteni a cigányság legősibb önfelmutatását, énekeinek, táncainak, egész művészetének a leglényegét sem.

„Fekete hangok”... Ez, a duende sejlett fel bennem, amikor néztem *Jónás Juditot* a televízióban, a *Bernarda háza Adéla*-szerepében. Megjelenésében első pillanattól fogva érződött az eruptív indulatok elfojtása, feszültsége, hangjában, mozdulataiban, mélybarna szempárjának tragikai árnyaiban... *Lojko-Lakatos rendezésében, úgy vélem, valóban ő hordozta ezt a spanyol (cigány) duendét...*

Federico García Lorca

La casada infiel

című költeménye magyar és cigány fordításban

Y que yo me la llevé al río
creyendo que era mozuela,
pero tenía marido.
Fue la noche de Santiago
y casi por compromiso.
Se apagaron los faroles
y se encendieron los grillos.
En las últimas esquinas
toqué sus pechos dormidos,
y se me abrieron de pronto
como ramos de jacintos.
El almidón de su enagua
me sonaba en el oído,
como una pieza de seda
rasgada por diez cuchillos.
Sin luz de plata en sus copas
los árboles han crecido,
y un horizonte de perros
ladra muy lejos del río.

Pasadas las zarzadoras,
los juncos y los espinos,
bajos u mata de pelo
hice un hoyo sobre el limo.
Yo me quité la corbata.
Ella se quitó el vestido.
Yo me quité la corbata.
Ella se quitó el vestido.
Yo el cinturón con revólver.
Ella sus cuatro corpiños.
Ni nardos ni caracolas
tienen el cutis tan fino,
ni los cristales con luna
relumbran con ese brillo.
Sus muslos se me escapaban
como peces sorprendidos,
la mitad llenos de lumbre,
la mitad llenos de frío.
Aquella noche corrí
el mejor de los caminos,
montado en potra de nácar
sin bridas y sin estribos.
No quiero decir, por hombre,
las cosas que ella me dijo.
La luz del entendimiento
me hace ser muy comedido.
Sucia de besos y arena,
yo me la llevé del río.
Con el aire se batían
las espadas de los lirios.

Me portré como quien soy.
Como un gitano legítimo.
La regalé un costurero
grande de raso pajizo,
y no quise enamorarme
porque teniendo marido
me dijo que era mozucla
cuando la llevaba al río.

A hűtlen menyecske

S még a vízhez is kivittem!
 Nem mondta, hogy ura is van,
 asszony volt, de szűznek hittem.
 Szent Jakabkor, éjjel történt.
 Nem szerelem volt, csak illem
 s kötelesség. Tücskök gyúltak,
 lámpák húnytak el szelíden.
 Én meg ott a szélső háznál
 alvó mellét megérintem,
 s íme, tömzsi jácint-melle
 hozzám bukik át az ingen.
 Keményített alsószoknya
 ropog, sikolt füleimbe,
 tíz kés mintha feszes selymet
 hasogatna, szétrepítne.
 Nőttek a fák óriásra,
 ezüstjüket elveszítve.
 Túl a folyón láthatár sincs,
 elcsaholás csak a híre.

Szederfákon, csipkefákon,
 nádasokon túlra vittem.
 Kontya alá a fövénybe
 gödröt kellett kerekítnem.
 Én levetem nyakkendőmet,
 ő a szoknyát, hederintve,
 én revolvért, derékszíjat,
 ő mellénykét s mindent szinte.
 Nincs oly finom bőrrű nárdus,
 oly bársonyos kagyló sincsen,
 holddal áldott drága kristály
 nem süt olyan mese-színben.
 Combjai, mint riadt halak
 szöktek tőlem eleinte,
 egyik, mint a hó lehűtött,
 másik, mint a tűz hevített.
 Hosszú út volt az az éjjel,
 gyöngyház-kanca vitt nyerítve,
 lovagoltam kengyel nélkül,
 kantárt, féket elveszítve.
 Férfi vagyok, nem kereplő,
 magam nem is dicsőítem,
 mit ő mondott: nem is mondom,

E bipatyivalyi romnyori

Kaj o paji ingerdomla
 Chi phendas ke vi rom sila,
 romnyi sas, shake znglomla.
 Svunto dyes – ratyi pelaspe.
 Na kamipe sas, ba cherka,
 phabardyonas le bungara,
 mudardyonas le memel ya.
 Me, kaj o kher, o paluno
 unzhardom lake duj chucha,
 ake, kodol kale chucha
 bandyon mande sar le reza.
 Cappeno coxa chingardel
 ande-ade mure zeja,
 sar kana shura o phanri
 shingrenas, shonasles preka.
 Le kasht kerdyile zudonge,
 pengo rup shude bipenca.
 Pherdal o paji naj luma,
 feru bashon le zhukela.

Pel salchina, pel bradura
 pherdal pel pappura lemla.
 Tela lake bal andej char
 gropa trubulas te kerav.
 Me o zubuno lem tele,
 voj e coxa dumes manca,
 me phurdino thaj haravlyi,
 voj pesko gad, peske breka.
 Naj kasavo sano plopo,
 phanrunyi morchi la reza,
 shonut razake buveros
 naj maj somnakune zeja.
 Lake pulpi sar duj mashe
 xuttyenas mandar jagasa,
 e jek, sar o jiv shudrarlas,
 e kaver peklas razasa.
 Lungo drom sas kadi ratyi,
 rupunyi grasnyi lelasma,
 grastaros bi salivari,
 ashvar shudes ingerelma,
 Mursh som, haj na ekh cincari,
 haj chi na chi asharav man.
 So voj phenlas, chi na phenav,

tiltja azt az ész, az illem.
Csók és homok maszatolta.
Illendően hazavittem.
Liliomok sötét szellőt
űztek fehér tőreikkel.

Úgy tettem, mint igaz cigány,
ügyelve a névre, hírre.
Varródobozt adtam néki,
szalmasárga volt a színe.
Megkedvelni mégse bírtam,
asszony volt, de szűznek hittem,
nem mondta, hogy ura is van,
mikor a folyóhoz vittem.

Nagy László fordítása

féchol e patyiv, haj e dar.
Kamadyi sas sar o milaj.
sarso zhal kher-ingerdomla.
E luludya-kalyi balval
xuttykerlas peske shuvranca.

Kade kerdom sar chacho rom,
patyiv sas o nav, e vorba.
Suvengi posoty domla,
galbeno, sar le suluma.
Haj, ke sa nashtig kamlemla,
romnyi sas, shake zngaglemla,
chi phendas ke virom sila,
kana manca ingerdemla.

Boldasles: Choli Daróczi József

RÁCZ LAJOS

Fény és árnyék

(Szentandrásy Istvánnak)

Oly mélyből jöttél
ahová leszállni borzong a fény

Úgy éltél
Hogy kísértésnek tűnt csak a remény

Hit és büszkeség
Tüskék között de élt

Hívott a messzeség
Kifosztani kínálta kincsét

Ismered a színek táncát
S a barna árnyék bánatát

Mert a jelen összefonódik a múltaddal
Mint a fény az árnyékkal

Choli Daróczi József
A festő születésnapjára

(Szentandrásy Istvánnak)

Csontsovány magasan,
Szentandrásy-barnán,
földbevert karó,
Isten szoborarcán.
Holdas szemeidben
Hosszú nyelvű kések
borotva pengése –
cikkan remegésbe.
Lefaragott húsd élő lüktetése:
kiszögelt idegek keresztfa ütése.
Harcban állsz magaddal,
velem s együtt mással:
magadmagammal,
harcban a világgal.
Maradsz az imának,
maradsz bennem árva:
lekötözött ember,
magadba bezárva.
Gyöngyharmat lucsokban, vérben, szivárványban,
liliomfehében, képeid zugában.
Lassú tűzön égve hosszúra nő minden:
fálbamártott késed villámcsikó éjben,
kicsorduló nyállal, közös Istent szülve.

Éltessen Mária,
a mennyei anya,
torkában hordozzon az ország,
a Haza.